

KARDEŞ ÜLKE AZERBAIJAN'IN BÜYÜYEN EKONOMİK YAPISI (THE GROWING ECONOMIC STRUCTURE OF BROTHER COUNTRY AZERBAIJAN)

ÖZET: Azerbaycan bağımsızlıktan kısa süre sonra ekonomik istikrarı tam olarak sağlayamasa da bu konuda önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bağımsızlıktan sonra geçen 25 yıl içinde, ekonomik büyümeyi artırmış, fiyat istikrarını korumuş, gelir dağılımını düzeltmiş, ödemeler dengesini düzenlemeyi başarmış, enflasyon ve işsizlik oranlarını düşürmeyi başarmıştır. Kısacası tam istihdam dengesini yakalamıştır.

Bu çalışmada Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası, ekonomisi, dış ticareti, Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Komşumuz ve kardeş ülke Azerbaycan'ın Türkiye açısından büyük önem arz etmesi vurgulanmıştır. Ayrıca ülkenin kimlik ve coğrafi bilgileri verilmiş ve bölgede önemli jeopolitik konuma sahip olmasına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Türkiye, Ekonomik İlişkiler, Doğal Kaynaklar, Dış Ticaret

ABSTRACT: It is possible to say that Azerbaijan has gained the economic stability shortly after the declaration of independence. Within the 25 years after the declaration of independence, economic growth has been increased, price stability has been achieved, income distribution and balance of payments have been improved, inflation and unemployment rate have been decreased. In a nutshell, full employment balance has been reached.

In this study, the economy, foreign trade, economic relations with Turkey of Azerbaijan are investigated for the period after declaration of independence. The importance of Azerbaijan for Turkey is stressed. In addition, Azerbaijan's demographical and geographical information, and the importance of the geopolitical position are reported.

Keywords: Azerbaijan, Turkey, economic relations, natural resources, foreign trade.

Yrd. Doç. Dr. Remzi Bulut
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İİBF
İktisat Teorisi Anabilim Dalı Başkanı

1. Azerbaycan Cumhuriyeti Kimliği

Resmi Adı: Azerbaycan Cumhuriyeti
(Azerice: Azerbaycan Respublikası)

Yönetim Biçimi: Cumhuriyet

Bağımsızlık Tarihi: 30 Ağustos 1991
(Sovyetler Birliğinden)

Başkent: Bakü

Başlıca Önemli Şehirleri: Gence, Nahçıvan, Sumgayıt, Lenkeran, Şeki

İdari Yapı: 59 Bölge (Rayon), 11 Şehir, 1 Özerk Bölge (Nahçıvan)

Nüfusu: 9.5 Milyon

Yüzölçümü: 86.600 km² (Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip 112. ülkesi)

Resmi Dili: Azerice (Azerbaycan Türkçesi), Yabancı dil olarak en çok Rusça kullanılmaktadır.

Din: % 96 Müslümanlık, % 4 diğer dinlerden oluşmaktadır

Etnik Yapı: Azeri (% 90,6), Dağıstanlı (% 2.2), Rus (% 1.8), Ermeni (% 1.5)

Komşuları: Türkiye, İran, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya Federasyonu

Para Birimi: Manat (Aralık 2015 verilerine göre 1 USD = 1,05 AZN Manatı)

KDV Oranı: % 18

Kurumlar Vergisi: % 20

GSYİH: 90.790 (Milyar ABD Doları)

Doğal Kaynaklar: petrol, doğal gaz, demir yatakları, metaller, alüminyum

2. Azerbaycan Cumhuriyeti

Azerbaycan Cumhuriyeti Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlamakla birlikte, Güney Kafkasya'da yer almaktadır. Komşularını; Türkiye, İran, Ermenistan, Gürcistan ve Rusya Federasyonu oluşturmaktadır. Doğusunda ise Hazar Denizi bulunmaktadır. Tarihte Azerbaycan toprakları birçok devletlerin, toplulukların ve hanlıkların hakimiyeti altında kalmıştır. Bunlardan bazıları ise; Araplar, Selçuklular, İlhanlılar, Kara koyunlu, Ak koyunlu, Azerbaycan Hanlıkları ve Çarlık Rusya'sıdır. 1918 – 1920 yıllarında bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulsun da, bu devletin çok uzun ömürlü olmamıştır. 1921 yılında Sovyetlerin hakimiyetine giren ülke tam 70 yıl "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak SSCB'de kalmıştır. 30 Ağustos 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti, Kafkasya Bölgesinin en büyük Türk bölgesini ve nüfusunu oluşturmaktadır. Ülke inanç, dil ve kültür bakımından Türkiye Cumhuriyeti ile aynı değerleri paylaşmaktadır. Bu topraklarda ve Kafkaslarda Türkçülük hareketinin merkezi daima başkent Bakü olmuştur.

Coğrafi konum olarak Kafkasya bölgesinde bulunan ülkenin deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 657 metredir. Bu coğrafyanın en yüksek noktasını 4.489 metre ile Tufan dağının zirvesi oluşturmaktadır. Dünyada görülen 11 iklimden 9'u Azerbaycan Cumhuriyetinde yaşanmaktadır. En uzun nehri Hazar denizine dökülen Kura'dır. Ülkenin yüzölçümü 86.600 km kare, nüfus olarak da 9.5 milyondur. Kara sınırları uzunluğu 2013 km ve Hazar Denizi sahil uzunluğu ise 825 kilometredir. Hazar Denizinin en derin yeri 1025 metre ile Azerbaycan tarafında bulunmaktadır (DEİK:2012).

Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması yaklaşık 25 yıl sürmesine rağmen toraklarının yüzde 20'si hala Ermeniler tarafından işgal altındadır. Dağlık Karabağ meselesi de çözüm

beklemektedir. Bu bölgede yaklaşık bir milyondan fazla vatandaş başkent Bakü ve civar illerde sığınmacı olarak hayatını zor şartlarda devam ettirmektedir. Her yıl Ocak ayının 20'sinde şehitleri anma günü, Şubat ayının 26'sında Ermenilerce Hocalı katliamı (Soykırımı) yad edilmektedir.

Dağlık Karabağ bölge sorunu ülkenin dış ilişkilerini ve politikasını genel olarak etkilemektedir. 1991 yılında Ermenistan'ın desteğiyle bağımsızlığını ilan eden Dağlık Karabağ bölgesi hiçbir ülke tarafından tanınmamıştır. 1994 yılındaki ateşkese kadar 35 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Son dönemlerde üçüncü tarafların arabuluculuğuyla müzakereler devam etmektedir.

3. Büyüyen Azerbaycan Ekonomisi

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan ekonomisinde düşüşler ve daralmalar yaşansa da kısa dönemde toparlanmayı başarmıştır. Ülke verimli tarım arazilerinin yanı sıra, zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Yer altı zenginliklerden dolayı ülke piyasa ekonomisine geçiş yıllarını kolay atlattır. Azerbaycan dünyanın en eski petrol ihrac eden ülkesidir. Petrol tarihine bakıldığında dünyada ilk petrol kuyu sondajı ülkenin Abşeron bölgesinde 1847 yılında açılmıştır. Yine dünyanın en kaliteli petroleri bu topraklarda çıkartılarak dünya pazarına sunulmaktadır.

Azerbaycan 2006 yılı verilerine göre yüzde 35'lik büyümeyle dünyada en hızlı büyüyen ülke konumuna gelmeyi başarmıştır. Dünya Bankası verilerine göre de 2009 yılında reformları gerçekleştirmede en reformcu ülke konumuna gelmiştir. Ülkenin para birimi olan manat ise dünyanın en değerli para birimi arasında yer almaktadır. Ülke ekonomisi küresel ekonomik krizin etkisiyle yaklaşık yüzde 7 daralma göstermiştir. 2010 ve 2011 yıllarında ekonomik büyüme genel ortalamasının altında olsa da, dünya ortalamasının üstünde bir performans gösterdiği aşıkardır.

Dış ticaretin büyük kısmında petrol ve türev ürünlerinin ağırlıklı olması ticaretin ülkelere göre dağılımını da etkilemiştir. BDT ülkeleri ağırlıklı olarak ihracatını diğer BDT ülkelerine yaparken, Azerbaycan ise tam tersi bir durum sergileyerek ihracatını BDT dışı ülkelere gerçekleştirmiştir. İthalatında da aynı durum söz konusudur.

Sovyetler Birliği döneminde sanayi ve hizmet sektörlerine yeterince önem verilmemiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında tarımın GSYİH içinde payı yüzde 30 iken bu oran 2010 yılında yüzde 5'lere kadar düşmüştür. Tarımda istihdam edilen işgücü oranı ise yüzde 38 civarındadır. Günümüzde ülke topraklarının yüzde 7'lik kısmında tarım yapılmaktadır. Tarım topraklarının büyük bölümü Kura ve Aras nehirleri kenarında bulunmaktadır. Tarımda genel olarak sulama sistemi mevcuttur.

Yetiştirilen başlıca ürünler arasında pamuk, tütün, çay, tahıl ve çeşitli meyveler yer almaktadır. Ayrıca ülkede ipek üretimi de gelişmiştir.

Büyük ve küçükbaş hayvan besiciliği bakımından da oldukça geliş-

miş bir ülkedir. Hazar denizinin Azerbaycan kıyılarında dünyanın en kaliteli havyarları çıkarılmaktadır. Dünya havyar ihtiyacının yüzde 80'i bu ülkeden karşılanmaktadır.

Ülkenin ağır sanayi ürünleri enerji, metalürji, makine, orman ve kimya ürünleri olarak sıralamak mümkündür. Hafif imalat ve gıda sanayisi de oldukça gelişmiştir. Bunlar arasında dokuma, dikiş, deri, kürk, kundura ve konserve sanayisi önde gelenler arasındadır.

Ülkede geniş ve gelişmiş ulaştırma sistemi mevcuttur. Yaklaşık 30 bin kilometre kara ve 2 bin kilometre demir yolu ağı bulunmaktadır. Deniz ulaşımı Hazar Denizinde yapılmaktadır. Bakü havalimanı gelişmiştir. Buradan İstanbul, Paris, Moskova, Astana, Pekin ve Bişkek gibi dünyaca bilinen şehirlere ulaşmak mümkündür¹.

- 1 turk-dunyasi.cokbilgi.com/azerbaycan-cumhuriyeti/
2 Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
3 FOB Olarak
4 FOB Olarak
5 FOB Olarak

Tablo 1. Azerbaycan Cumhuriyetine Ait Temel Makro Ekonomik Göstergeler

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
GSYİH ² (Milyon Dolar)	48.851	43.019	51.797	63.782	68.8	73.6	75.2
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)	5.560	4.831	5.744	6.411	7.315		
Reel Büyüme Oranı (%)	10,8	9,3	5,0	11,9			
Enflasyon Oranı TÜFE (%)	20,8	1,5	5,7	5,6	7,4	3,7	1,5
İşsizlik Oranı (%)	0,9	1,0	1,0	1,0	5,2	5,0	5,4
Toplam İhracat (Milyon Dolar)	30.586	21.097	26.476	33.800	23.900	24.000	28.3 ³
Toplam İthalat (Milyon Dolar)	7.575	6.514	6.746	12.400	9.600	19.700	9.3 ⁴
Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)	38.161	27.611	33.222	46.200	33.500	43.700	37.6 ⁵

Kaynak: Azerbaycan cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu ve T. C. Dış İşleri Bakanlığı

Tablo 2: Azerbaycan Cumhuriyetinde yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı (milyon dolar)

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İngiltere	1.366,6	1.275,8	908,3	1.559, 0	1.427,9	2.144,2	1.905,7
ABD	769,1	541,8	271,0	449,3	458,7	580,1	623,5
Japonya	402,5	276,7	140,8	180,0	290,4	396,1	495,0
Norveç	251,3	173,5	88,2	139,9	162,4	216,4	654,9
Türkiye	198,3	184,2	69,9	118,5	132,1	170,5	396,4
Çek Cumhuriyeti	26,1	39,2	43,2	270,9	127,2	163,2	351,4
Fransa							203,1
Rusya Federasyonu	1,8	12,4	1,1	2,4	-	-	159,3

Kaynak: Azerbaycan cumhuriyeti Devlet İstatistik Kurumu, Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı

Ülke alt yapı sorunlarını tam olarak olmasa da genel anlamda çözmüştür.

Hazar denizine kıyısı olan Azerbaycan, yüksek turizm potansiyeline sahiptir. Dünyada görülen 11 iklimin 9'u bu ülkede etkisini göstermektedir. Bundan dolayı da kış turizmi ve sahil turizmi kadar eko turizm de önem arz etmektedir. Yine eski ve tarihi yerlere sahip olan Azerbaycan tarih turizmi içinde önemlidir ve turizm sektörü ülke ekonomisini önemli oranda olarak etkilemektedir.

4. Azerbaycan'da Yabancı Yatırımlar ve Payları

Özellikle 2000'li yıllardan sonra Azerbaycan ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlarda artış gözlemlenmiştir. Ülkede enflasyon oranlarının düşük olması ve sıkı mali politikaların uygulanması yabancılar yatırım yapması için cazip hale gelmektedir.

Doğal Kaynakların ve Enerji Sektörünün Ülke Ekonomisine Katkısı 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği dağılınca yer altı zenginlikleri bakımından zengin olan cumhuriyetler yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Özellikle ABD ve Batı Avrupa ülkeleri bu cumhuriyetlere üstlerini kurmaya başlamıştır. Bunlardan biride Azerbaycan Cumhuriyetidir. Azerbaycan da yabancı yatırımların katkısıyla petrol üretimini ve ihracatını kısa zamanda attırmayı hedeflemektedir. Fakat ülkenin karışık yapısı ve Ermenistan'la girilen savaştan dolayı ilk etapta bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla da uzun zaman petrol üretim ve ihracat kısıtlı yapılmıştır. Bu durum ülke ekonomisine de büyük darbe vurmuştur.

Azerbaycan ve Türkiye açısından büyük öneme sahip olan Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) boru hattı projesi 25 Mayıs 2005 tarihinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Azerbaycan'ın Dış Ticaretinde Başlıca Ülkeler (2011, % olarak)

İHRACAT			İTHALAT		
No:	Ülke	% olarak	No:	Ülke	% olarak
1	İtalya	23,2		Türkiye	16,7
2	Hindistan	7,9		Rusya Federasyonu	15,1
3	Fransa	7,4		Almanya	8,6
4	Endonezya	7,3		ABD	7,9
5	Türkiye (11. Sırada)	5,1			

Kaynak: EIU, Azerbaycan Ekonomik Kalkınma Bakanlığı

Tablo 4. 2010 – 2014 Yılları arası Türkiye'nin Azerbaycan ile Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2014-2013 % Değişim
İhracat	1.550	2.063	2.584	2.960	2.876	-2.8
İthalat	865	1.388	1.638	1.726	2.229	29.1
Ticaret Hacmi	2.415	3.453	4.222	4.686	5.105	8.9
Denge	685	677	946	1.233	646	-47.6

Kaynak: TÜİK, T.C. Ekonomi Bakanlığı, DEİK Ülke Raporu

Üç Tüm uzunluğu 1768 km olan boru hattı ile Azeri petrolü dünya piyasasına ulaşmaktadır.

BTC boru hattı, Azeri petrolünün taşınması kadar Türkiye açısından da büyük öneme sahiptir. Boru hattının ekonomik olduğu kadar stratejik öneme sahip olduğu da bilinmelidir. Yine Türkiye – Azerbaycan – Gürcistan arasındaki ikili ilişkilerin pekişmesine olanak sağlamıştır. Bu projenin hayata geçirilmesiyle çevre ve boğazlarımızdaki oluşabilecek tehlikeler azaltılmıştır. Özellikle de İstanbul boğazı tanker trafiği hafiflemiştir.

Netice itibarıyla hazar denizi havzasındaki doğalgaz ve petrolün Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması açısından ilk deneyimin BTC boru hattı olduğunu söylemek mümkündür.

1994 yılının sonlarında IMF ile görüşmeler başlamış ve yüksek olan enflasyonun düşürülmesi ve Manat'ın değerinin sabitlenmesi ile ilgili programlar 1995 yılında uygulanmaya başlamıştır. Ülkedeki reformların uygulanmaya başlaması petrol üretimi ve ihracatını tetiklemeye başlamıştır.

1994 yılında yüzde 1664 olan enflasyon oranı 1997 yılına gelindiğinde yüzde 1'lere kadar düşmüştür. Enerji kaynaklarının ticaretinin yapılması bütçe açıklarının kapatılmasında büyük rol oynamıştır. Azerbaycan'ın savaş yıllarından sonra çabuk toparlanmasında en büyük etkeninin enerji sektörü, petrol ve türev ürünlerinin ekonomiye katkısından kaynaklanmaktadır (Özdemir 2007: 47-49).

Azerbaycan'ın ihraç ettiği başlıca ürünler arasında yüzde 93,1 oranıyla en çok payı petrol ürünleri almaktadır. Yüzde 4,5 oranla gıda ve hayvansal ürünler ikinci sırayı oluşturmaktadır. Diğer ihraç kalemlerini metaller, plastik ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır. İthal kalemlerinin ise yüzde 28,8 ile makineler ilk sırayı oluşturmaktadır. Diğer ithal kalemlerini metaller, gıda ürünleri, ulaşım teçhizatları ve kimyasallar oluşturmaktadır (Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı 2013).

5. Türkiye – Azerbaycan Ekonomik İlişkiler

Azerbaycan'ın bağımsız devlet olmasından günümüze gelinceye kadar geçen sürede Türk yatırımcılarının, yatırımları 10 milyar doları aşmıştır. Azerbaycanlı yatırımcılar ise ülkemizde yaklaşık 5 milyar dolar civarında yatırım gerçekleştirmektedir. 2014 yılı verilerine göre iki ülke arasındaki dış

Harita: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bakü-Tiflis-Ceyhan_Petrol_Boru_Hattı

ticaret hacmi 5 milyar doları geçmiş durumdadır. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihraç ettiği kalemler arasında mobilya, demir ve çelikten yapılmış aksamlar, kıymetli metaller ve çeşitli inşaat malzemeleri bulunmaktadır. İthal kalemleri arasında ise petrol yağları, etilen polimerleri, işlenmemiş alüminyum, hayvan derileri, petrol gazları, işlenmemiş kurşun ve pamuk ipliği bulunmaktadır².

"...Türkiye ile Azerbaycan arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) IV. Toplantısı 15 Ocak 2015 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. Toplantı payında, iki ülke gümrük idareleri arasındaki işbirliğini güçlendirmeye yönelik "Ortak Gümrük Komitesi Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır³."

"...2011 yılında, Türkiye'nin ihracatında 18. sırada yer alan Azerbaycan, ithalatında ise 69. sırada bulunmaktadır. 2012 yılında ise ihracatımızda 15. sıraya, ithalatımızda 58. sıraya yerleşmiştir. (Kaynak: TÜİK)"

² TÜİK verilerinden derlenmiştir.

³ www.mfa.gov.tr > Dış Politika > Bölgeler > Güney Kafkasya > Azerbaycan (Erişim 20.11.2015)

6. Sonuç

Bağımsızlıktan sonra birçok ülkenin ikili ve ticari ilişkiler kurmaya çalıştığı Azerbaycan özellikle gelişmiş ülkelerin odak noktası haline gelmiştir. Günümüzde yatırım ve üretim için enerji sektörünün önem arz etmesi, bu ülkede enerji kaynaklarının var olması, üretilmesi ve pazarlanması ülke ekonomisinin kalkınması için önemli bir potansiyeldir. Son zamanlarda keşfedilen yeni doğal kaynak yatakları bölgedeki enerji potansiyelinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği döneminde merkezi planlama ile ekonominin yönetilmesi, bağımsızlıktan sonra da ilk etapta pazar bulamamaları ekonomik olarak çöküntülerin yaşanmasına sebep olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde merkezi ekonomik politikalarıyla bu tür ülkeler hammadde deposuna dönüşmüştür. Çıkarılan petrol, hidrokarbon ve diğer yer altı kaynaklarının işlenip pazarlanmasını sağlayacak yeterli teknoloji ve alt yapı bulunmamaktadır. Mevcut olan tesisler ise hantal ve teknolojik olarak geri kalmıştır.

Türkiye, kardeş Azerbaycan'ın kalkınmasında ve ilerlemesinde kültürel

kimlik, etnik ve sosyal yapı, jeopolitik ve stratejik öneme sahip ülke konumundadır. Bu değerleri iyi kullanmalıdır. Sonuçta her iki ülke bu durumdan yarar sağlayacaktır. Ticari ortaklıklar ise kültürel ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirecektir.

Kaynakça

- DELİK (2012) "Azerbaycan Ülke Bülteni"
 KARA, A. (2012) "Turgut Özal ve Türk Dünyası"; IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı Eylül 2012, İstanbul
 ÖZDEMİR, Y. (2007) "Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları" T.C. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar Arası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, 2007, Ankara
 SÜLEYMANOV, E. ve ZEYNALOV, A. (2009), "Azerbaycan Ekonomisinin Bağımsızlık Sonrası Makroekonomik Göstergilerinin Ekonomik İstikrar Açısından Genel Değerlendirilmesi"; Qafqaz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Number: 26, 2009: 137-143
 TURAN, G. (2006) "Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş" Tasam Yayınları, İstanbul
 T.C. Ekonomi Bakanlığı 2013 Verileri turk-dunyasi.cokbilgi.com/azerbaycan-cumhuriyeti/ (Erişim 27.11.2015)
www.bilgizenginleri.org/ulke.../9974-azerbaycan-hakkinda-bilgi.html (Erişim 20.11.2015)
www.mfa.gov.tr > Dış Politika > Bölgeler > Güney Kafkasya > Azerbaycan (Erişim 20.11.2015)
 DTM, Worldbank (Erişim 20.11.2015)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Baku_pipeline.svg
https://tr.wikipedia.org/wiki/Bakü-Tiflis-Ceyhan_Petrol_Boru_Hattı
www.emreozgur.com/petrol.pdf